
Václav Matouš

VELKÁ SELSKÁ REBELIE NA OPOČENSKÉM PANSTVÍ ROKU 1628

Léta 1620–1781, kdy zbídačení poddaných dosáhlo svého vrcholu, označujeme jako období tzv. druhého nevolnictví. Za trvalý pronájem půdy, která zůstávala majetkem feudální vrchnosti, byl rolník nucen odvádět stanovené dávky a poplatky a vykonávat určenou robotní práci. Všechny tyto poddanské povinnosti byly pevně stanoveny a zapsány v tzv. urbářích či robotních registrech. Podle urbáře z roku 1589 byl stanoven stálý důchod z opočenského panství na 590 kop 15 grošů a 4 denáry české ve svatojiřském termínu a na 590 kop 44 groše a 2 denáry v termínu svatohavelském.

Robotou byli povinni muži od 18 do 55 let a ženy od 17 do 50 let svého věku. Práce byly rozděleny na pěší a potažní. Poddaný je byl nucen vykonávat svým potahem a vlastním nářadím. Výše roboty však navzdory urbariálním zápisům rok od roku stoupala. Dosahovala-li v 16. století robota ročně v průměru 12–20 dní, pak v 17. století stoupla na 100 i více dní ročně. Produktivita robotní práce však byla neuvěřitelně nízká. Poddanské práce na vlastním hospodářství ji převyšovala až pateronásobně.

Neustále rostoucí robota i další finanční závazky byly zaviněny stoupající inflací, zhoršováním kvality mince, úbytkem vesnického obyvatelstva a rostoucím šlechtickým podnikáním ve vlastní režii. Neustále se zvyšující válečné výdaje způsobily prudký nárůst berně, na níž musel poddaný rolník odevzdat až 70% výnosu svého vlastního hospodářství.

Podobná situace panovala i v poddanských městech. Dobrušský purkmistr Jan Davidův 29. 3. 1627 sdělil regentu trčkovských panství Jidňichu Kustošovi ze Zubří a Lipky, že tyto stále rostoucí daně již není z čeho zaplatit...

Za těchto podmínek, kdy poddaný většinu týdne roboval na panském a sám pro sebe nevyrobil ani tolik, aby uživil rodinu, nejen že půda ztrácela pro něho cenu, ale stala se dokonce nesnesitelným břemenem. Zoufalou sociální situaci navíc násobily drancující vpády vojsk obou táborů třicetileté války. Poddaní ze svých gruntů zbíhali a byli-li vůbec dopadeni, museli být své vrchnosti vráceni násilím.

Nejmocnějším feudálem severovýchodních Čech byl rytířský a od roku 1562 panský rod Trčků z Lípy, který zdařilým podnikáním ve vlastní režii a později skupováním pobělohorských konfiskátů se vyšvihl mezi nejmocnější pozemkové magnáty země. Trčkové kromě přikupování konfiskátů a pozemků zchudlé drobné šlechty zabírali půdu dosud nikým neobdělávanou nebo opuštěnou a zvyšovali výnos svých statků vlastním hospodařením ve velkém. Zakládali nové dvory a rybníky, pokračovali v kolonizaci Orlických hor, rozšířili chov ovcí, podporovali rozvoj sklárny, železných hutí a hamrů. Jediná shoda, která mezi většinou poddaných a vrchností panovala, byla v otázce náboženské. Obojí byli nekatolíci. Náboženská svoboda byla také jediným, co se ještě zachovalo z předbělohorské doby. Situace se však rázem změnila, když císařským mandátem z roku 1624 byla všechna nekatolická vyznání zakázána. V podstatě ale

---

nešlo o nic jiného, než o uplatnění zásady, která v celé zbývající Evropě platila již od roku 1555: „Či země, toho i náboženství“.

Tak byly prakticky škrtnuty i poslední zbytky Rudolfova Majestátu náboženských svobod z 9. 7. 1609. Nebyla to jen otázka teoretická. V utrakvistických Čechách bylo právo náboženské svobody totožné s politickým právem na odpor proti panovníku – jinověrci. Po Bílé Hoře se však nekatolictví chápalo jako protistátní postoj.

Na základě tohoto nařízení bylo již v roce 1625 přikázáno rychtářům opočenského panství, aby poddaným pobrali všechny nekatolické knihy. Za kacířskou byla tehdy považována každá česká kniha, kromě vysloveně katolické, tištěné do roku 1620. Není třeba ani podotýkat, že se tato akce nesečkala s úspěchem. Zároveň byli z Čech na věčné časy vypořádáni všichni nekatoličtí duchovní. Na trčkovském panství však zůstalo i toto nařízení mrtvou a vpravdě nevážnou literou. Dokonale o tom svědčí odpověď Dobrušských hejmanů opočenského panství Andreáši Nejmanovi z Ryglíc, rovněž protestantovi, ze dne 7. 12. 1625 „...že se bedlivě poptají, kde by v Dobrušce který kněz podobojí zůstával, aby města Dobrušky prázden byl...“ Jakoby v malém městě bylo vůbec možné utajit pobyt tak všeobecně známých osobností, jako byli kněží!

Vydáním „Obnovených práv a zřízení zemských království Českého“ 10. května 1627 byly nejen upraveny nové státoprávní poměry v Čechách, ale i potvrzeny všechny dosavadní mandáty proti nekatolíkům a všichni ti, kteří by tajně setrvali ve staré víře jsou prohlášeni „...za zjevné rušitele obecného pokoje ipso facto anebo tím samým skutkem jmní a držání byli a čest, hrdlo i statek ztratili...“ – tedy de facto za hrdelní zločince. Tím bylo zahájeno ostré rekatolizační tažení.

Pro jednotlivé kraje byly zřízeny protireformační komise, které měly zprvu i pomoci vojska a ostatních donucovacích prostředků nepřátelskou ideologii vymýtit. Pro kraj Královéhradecký byla tato komise složena z opata strahovského premonstrátského kláštera Kašpara z Questenbergu a krajských hejmanů Otty z Oppersdorfu, majitele častolovického panství za panský stav a Jiřího Ostrovského ze Skalky za stav rytířský.

Komise byla do zdejšího kraje přednostně vyslána zejména proto, že podle hlášení církevních úřadů bylo opočenské panství s Dobruškou nejvážnější překážkou úspěšné protireformace. Hradecký arciděkan si totiž stěžoval na Trčky, že vzdor všem císařským mandátům tupí na svém panství kacířské predikanty a tisícová shromáždění kacířů. Zároveň i připomněl, že sám Jan Rudolf Trčka i s rodinou neuznává přijímaný podjednou.

Na tvrdý postup komise ukazují směrnice, jimiž se měla řídit. „*Tvrdoštní měli být ihned poznamenáni, zarputilí uvězněni, dobrovolní pochváleni a zlovolným přísně pohroženo*“.

Po příjezdu komise do Opočna byli 26. 1. 1628 předvoláni na zámek dva Dobrušští konšelé, jimž opočenský purkrabí Jan přečetl přísný císařský mandát o přestupu ke katolické církvi. Delegáti po svém návratu tlumočili toto nařízení ve schůzi rady i vsí obce města. Přítomní se spontánně rozhodli tuto násilnou konverzi odmítnout. Z dopisu odeslaného 31. 1. Janu Rudolfovi Trčkovvi je patrná jejich nainví vira v tohoto mocného nekatolického velmože, který před necelými dvanácti lety v roce 1616 vydal Dobrušským měšťanům bohoslužebný řád podobojí, v němž je zavazoval, aby pevně dodržovali zděděnou víru otců!

Komise přijela do Opočna dne 2. 2. navečer. Na místě svého otce ji přivítal Adam Erdman Trčka. Odpovědný majitel panství, aby se jednání s komisari

vyhnul, odjel týž den odpoledne i s manželkou Magdalenou, rozenou Lobkovicovou, na Čáslavsko. Marie Magdalena zůstala s císařským souhlasem nekatoličkou až do smrti a Jan Rudolf konvertoval teprve 4. 11. 1628.

Byla-li činnost komise všude sledována s nenávistí, vypukl na Opočensku otevřený odpor, který vyústil v jedno z největších ozbrojených poddanských povstání našich národních dějin.

Komise předvolala poddané k jednání na dny 3. až 5. února. Vesnice, v čele se svými rychtáři, přišly ne jednotlivě a ve stanovenou dobu, jak bylo nařízeno, nýbrž společně. Selské zástupy zaplavily prostranství před zámek, přestup ke katolictví hlučně odmítaly a dožadovaly se svobody. V zástupu nechyběly ani zbraně. Pro veliké pobouření poddaných bylo další jednání zmařeno. Proti vzbouřencům vyrazil v čele několika jezdců Adam Erdman Trčka, aby tak přestraseným komisařům demonstroval svoji dobrou vůli. Jiný výsledek totiž jeho gesto ani mít nemohlo, čehož si také musel být Adam Erdman, jako generál jízdy, plně vědom.

Vzbouření sedláci na místě krutě ztrestali několik odpůrců ve vlastních řadách. Ještě před zámek jednoho z protivníků zabili, druhého silně ztloukli a třetí jenom stěží utekl. Komisaři, přestrasení tímto silným odporem, chtěli si okamžitě vyžádat vojsko. Adam Erdman, v obavě ze zruinovaného panství, dohodl po dlouhém jednání s rozčileným Questenbergem poslední termín – úterý dne 8. února. Ještě téže noci dne 5. 2. odeslal Adam Erdman do Dobrušky přípis, kterým svolal na pondělí 7. 2. rychtáře a sousedy horských vsí ke společné schůzi do Dobrušky. Podobné shromáždění rychtářů „krajských“ obcí bylo svoláno do Třebechovic.

Shromážděným rychtářům byl pak přečten vcelku mírný dopis Adama Erdmana, v němž upozorňoval na všechna nebezpečí s odmítnutím přestupu ke katolictví spojená.

Společná schůze dobrušských konšelů a rychtářů horských vsí požadavek přestupu znova jednomyslně odmítla. Na hrozby vojskem pohrozili zase měšťané a rychtáři povstáním a zběhnutím z gruntů.

Adam Erdman o průběhu jednání i stanovisku poddaných informoval svého otce. Jan Rudolf Trčka se ještě jednou pokusil přimět poddané domluvou i hrozbami k povolnosti. Avšak nové vyhrožování vojskem „...že již déle přes zejtřejší den ... hrdly a statečky svými ani hodiny bezpeční bejti moci nebudete...“, nejen že se minulo účinkem, ale ještě více zatvrdilo poddané, jimiž se nyní jako jediné východisko ze situace jevílo ozbrojené povstání.

Základní organizační principy a jednotnost dalšího postupu byly zřejmě dohodnuty při dobrušské schůzi rychtářů 7. února. Rychtáři, kteří se nejprve zavázali „*stát při všech věcech při sobě, být věrni sobě a od sebe neupouštěti*“, měli ve svých vsích sedláky organizačně sjednotit. Kdo by odmítl se k povstáním připojit, měl být zabit a jeho statek vypálen. Zde byl také pro nesouhlas s povstáním ubit rychtář Jeroným z Nového Hrádku. Na dobrou organizaci ukazuje i služba jízdních kurýrů, kteří zprostředkovali spojení mezi jednotlivými obcemi i na sousedních panstvích.

Ve zřejmé snaze izolovat sedláky od jejich vůdců a pak snadněji zlomit jejich odpor, povolala komise k dalšímu jednání na pondělí 12. února již jenom rychtáře a konšely – tentokrát na trčkovský náchodský zámek. Poddaní se však dostavili znovu společně a poslední výzvu komise k dobrovolnému přestoupení odmítli. Došlo zde také k prvnímu střetu povstalců s ozbrojenou mocí. Zástupy

byly jízdním oddílem rozehnány, řada sedláků těžce zraněna a na 40 povstalců uvězněno.

Na druhý den byli znovu předvoláni rychtáři a konšelé. Asi o jedné hodině odpoledne přišla však na náchodský zámek zpráva, že si poddaní chystají zbraně – ručnice, meče a kyje a že se vzájemně svolávají zvoněním. Skutečně také během další hodiny asi 15.000 ozbrojených sedláků obklíčilo zámek, sřezaný pouze 50 ozbrojenci. Obležení trvalo celou noc. Ráno přestrašená komise vyslala k jednání s poddanými regenta trčkovských panství Jindřicha Kustoše ze Zubří a Lipky, který slibem náboženské svobody davy uchlácholil.

Když však ale poddaní později poznali, že regentův slib byl pouhým taktickým manévrem k jejich uklidnění, vypukl dosud tajený odpor vši silou. Ve všech trčkovských panstvích na Hradecku, zejména okolo Opočna, Nového Města nad Metují, Náchoda a Smiřic, povstali poddaní k odporu, který se odtud rozšířil i na okolní panství, zejména na Kosteletko.

Úspěch povstání měl být zajištěn dokonalou přípravou. Shromážděniště bylo vybráno v blízkosti Kunštátu v Orlických horách, na dnešním katastru obce Orlické Záhoří. Prostor byl zvolen po zralé úvaze. Místo bylo odlehlé, hluboko v horách a neschůdnost cest spolu se sněhovými závějeji prakticky znemožňovala vojsku, aby v tento čas povstalecký tábor napadlo. Místo, které leželo na samotné zemské hranici, rovněž umožňovalo povstalcům v případě neúspěchu útek do Slezska a německých knížectví.

Vysloužilý stavovský voják Pavel Špalkař, dřevař z Kunštátských hor a jakýsi Roštlapil, původem z Kostelce nad Orlicí, opatrovali z výtěžků sbírek pro rebely zbraně. Vzbouřenci byli rozděleni do tří praporů, z nichž každý měl svého velitele, lajtnanta a fendrycha. V čele vojska pak stáli dva volení nejvyšší. Jak uváděl pozdější výslechový protokol, byl u prvního praporu hejtnanem sedlák Kryštof, který později padl při dobývání Opočna, lajtnantem sedlák Jan Samek neboli Zoufal z Houdkovic a fendrychem jakýsi krejčí z Jeníkovic. Z dalších velitelů jsou známi Jan Knul z Rychnovka a Vlach z Dobrušky. Jednou z vedoucích osobností hnutí se stal i zeman Zdeněk Straka z Nedabylic, majitel statku Hoděčína.

Znakem povstalců byla ovesná kytky a kohoutí pero za kloboukem. Každý z oddílů měl vlastní zástavu se znamením kalicha. Povstalci, kteří byli zřejmě podporováni zahraničními emigranty, se snažili získat za spojence i okolní města, která chtěli donutit k povolnosti vyjednáváním nebo výhružnými dopisy. Vysoké sebevědomí povstalců dokazuje, že se v nich nazývají „urozenými pány sektáři a majestátem čtvrtého stavu“.

Avšak opatrní měšťané z obavy před ztrátou svých výsad a majetků, přestože byli stejně postižováni vrchnostenským útlakem i rekatolizací, nejen že se k povstání nepřidali, nýbrž se ještě v řadě případů postavili se zbraní v ruce proti vzbouřeným sedlákům. Tak měšťané z Kostelce nad Orlicí a Častolovic přepadli selský tábor u Lible, novoměstí a opočenští aktivně bránili město i zámek a královéhradečtí měšťané vyhlásili proti povstalcům brannou pohotovost. Na straně vzbouřivších se sedláků zůstala jen Dobruška a Třebouchovice.

Ozbrojené houfy hned prvním náporem a bez vážnějších ztrát dobyly města Opočna a skaleckého zámku. Asi padesátičlenný povstalecký oddíl vedený Roštlapilem, vyrazil na Kosteletko, kde vypálil dvůr Žalmanovu Lhotku a zabil benediktýnského mnicha P. Kamila, bratra majitele panství císařského plukovníka Kašpara z Grambu. Ostatní selské houfy dobyly zatím u Nového Města

Hradiště nad Metují pronikavého úspěchu. Po několikadenním obléhání bylo 7. března dobyto město i zámek, kde padl sedlákům do rukou nenáviděný regent Kustoš.

Novoměstský zámek povstalci vybili a vyloupili. Regentu Kustošovi, kterému se ale podařilo ze zajetí uprchnout, zabavili sedláci 5.000 dukátů, které měl zakopány ve sklepech. Tato částka měla být použita k dalšímu financování odboje. Při obsazení a drancování zámku došlo také nešťastnou náhodou k výbuchu prachu uloženého ve sklepech, při čemž přišlo o život asi 150 lidí. Útok na Nové Město Hradiště nad Metují se aktivně účastnila i řada dobrušských měšťanů.

Dalším cílem postupu selských houfů byl Náchod, kam předtím vyslali jízdního posla s ultimátem: město otevře povstalcům brány a přidá se na jejich stranu, nebo bude vypáleno a měšťané pobiti. O mohutném rozmachu ozbrojených akcí svědčí i to, že další selské houfy vážně znepokojovaly Hradec Králové.

Krajský hejtman Otto z Oppersdorfu, který i s rodinou uprchl do Hradce Králové, v několika dopisech místodržícím i samotnému císaři vylíčil zoufalou situaci šlechty a žádal o okamžitou vojenskou pomoc. Zároveň však žádal, aby protireformační komise nepostupovaly příliš násilně, protože to je právě jednou z hlavních příčin rebelie. Proti povstalcům byly vyslány silné vojenské oddíly generála dona Martina Huerty. Vojsko část sedláků vylákalo do lesů a tam rozptýlené porazilo. Dne 14. března dobyl don Huerta Nové Město nad Metují a vzpouru krvavě zlikvidoval. Selské oddíly před Hradcem Králové potřešili 15. března Valdštejnovi pěšáci a rejtaři. Celkem 500 povstalců bylo pobito, okolo 600 zajato, ostatní se rozutíkali. UVěznění byli vyslýcháni útrpným právem. Tresty na zajatcích byly kruté. Krom těch, kteří byli ihned po dopadení pověšeni kolem cest, byla řada zajatců vpletena do kola. Těm, kteří byli dopadeni se zbraní v ruce, byly uřezány nosy a uši a na zádech vypálen cejch. Jen z Dobrušky a Křovic bylo 22 mrtvých účastníků povstání a 10 nezvěšmých, kteří zřejmě uprchli z obavy před represáliemi.

Jak si císařské vojsko v pacifikovaných oblastech počínalo, opět ukazuje příklad města Dobrušky. Vojsko zde pobralo 122 kusy hovzího dobytka, 20 koní a 214 ovcí. Mimoto peněz a všech ostatních věcí bylo uloupeno v celkové hodnotě 3.377 kop grošů míšeňských.

Na poddané opočenského panství byla uvalena pokuta 50.000 kop míšeňských, z čehož jen na Dobrušku, jako nejvíce provinilou, připadlo celých 10.000 kop. Marné byly prosby a výmluvy měšťanů, že byli k povstání přinuceni. Pokuta nusela být splácena v předepsaných termínech, t.j. každého půl roku po 500 kopách míšeňských. Jan Rudolf Trčka před svojí smrtí roku 1634 nedoplatky poddaným sice prominul, ale nová vrchnost, Colloredové, stejně jejich splácení vymáhala. Spor mezi Colloredy a městem Dobruškou trval až do roku 1652.

Pro účast v rebelii a loupěž se ocitli před dobrušským hrdelním právem Mikuláš Špalek z Křovic, Jakub Řehořů z Mnichové, Václav Šebelka z Čáslavi, Jan Hovorka z Prostějova, Mikuláš Jirků z Jeníkovice, Adam Machač z Bolehoště a krejčovský tovaryš Mikuláš Hájek. Ten byl obviněn z aktivní účasti při dobývání Nového Města Hradiště nad Metují i tamního zámku, kde prý loupil a drancoval. Po dvojím mučení na žebříku se přiznal ke kořisti 20 dukátů, které prý dostal však až později a dávno je již odvedl. Svoji aktivní účast na rebelii popřel.

Pro totéž provinění byli rovněž zatčeni a na mučidlech vyslýcháni i Jan Srovátka z Černíkovice, jakýsi Štáchor a Jan, pulický šafář. V Černé věži na

Pražském hradě byli uvězněni a útrpným právem vyslýcháni Jiřík Dlouhý z Hlinného a Jan Samek z Houdkovic. Před právem města Dobrušky byl ještě 31. 12. 1629 souzen Jakub Řehoř z Mnichové, který se též zúčastnil rebelie a z pulického dvora ukradl klisnu. Byl za to potrestán vypovězením z panství „z šíři a vzdáli deseti mil“ pod ztrátou hrdla.

Také byl však uvězněn i opatrný dobrušský primátor Jan Davidů, který podle svědectví konšelů nad vypuknutím rebelie „...dosti se naplakal, nahořekoval, div že jest velikou lítostí a toho nevděčností o rozum i svůj život se nepřipravil...“ Pro aktivní účast na povstání byl také vyšetřován i sedloňovský rychtář Michal.

Pokoření a zdeptání poddaní již neměli síly vzdorovat další protireformační vlně. Přijali tedy katolické vyznání jako jedinou možnost, jak ze zoufalé situace vyvážnout, zvláště když rekatolizace přinášela poddaným i řadu sociálních úlev ve zmírnění roboty. Tehdejší katolický kalendář totiž zahrnoval na devadesát zasvěcených svátků, kdy se v souladu s Příkázáním nesmělo pracovat, ale svítit den sváteční. A to činilo celou čtvrtinu roku.

Ale i přes všechny formální výsledky zůstávali poddaní opočenského panství ještě dlouho tajnými evangelisky. V roce 1650 si kupř. stěžoval dobrušský děkan Bedřich Slodský, že se mu k nařízené zpovědi a katechezím dostavilo pouze šestnáct osob. Také si stěžoval, že v neděli a ve svátek nemá na kázáních víc než šest, nejvýše dvanáct lidí, protože „...sám primátor s ostatními všemi z města i ze všech vesnic jsou samí husité zjevní“.

Velká selská rebelie roku 1628 proti útisku duchovnímu i hmotnému skončila porážkou. Skutečnost, že odboj zůstal izolován jen na část severovýchodních Čech a nerozšířil se po celé zemi, umožnila soustředit do kritické oblasti dostatek vojenských sil. Organizačně dosti dobře připravená rebelie zůstala izolována především proto, že nebyla zahájena k pevně stanovenému datu i na panstvích okolních. I v samotném ohnisku povstání, na Opočensku, vypukla nakonec živelně. Zubožení poddaní, rozjitření netaktickým a bezohledným postupem rekatolizační komise i regentovou věrolomností, se zoufale postavili na odpor blížícímu se vojsku. Odboj byl citelně oslaben tím, že podorlická města s výjimkou Dobrušky se k rebelii nepřipojila. Za městskými hradbami mohli povstalci déle odolávat a dočkat se snad i zahraniční pomoci.

Avšak i přes všechny nedostatky bude toto mohutné lidové hnutí odporu provždy patřit k nejvýznamnějším kapitolám podorlických dějin.